

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

*Т. В. Донченко, ст.викладач, Хмельницький національний університет
donch_t@mail.ru*

Розглянуто та проаналізовано класифікаційні ознаки санації, визначено основні форми і види санації підприємств та запропоновано напрямки удосконалення їх класифікації з урахуванням правового та економічного критерію дослідження. Розроблено багатокритеріальну класифікацію санації, в якій виділено додаткові ознаки та уточнено види санації.

Ключові слова: санація, класифікація санації, фінансове оздоровлення, критерії класифікації, автономна санація, гетерономна санація.

Постановка проблеми. В умовах мінливості та невизначеності ринкового середовища санація є важливим інструментом регулювання структурних змін і входить у систему найбільш дієвих механізмів фінансової стабілізації підприємств держави. У зв'язку із постійними змінами зовнішніх та внутрішніх умов функціонування підприємств та удосконаленням законодавства виникає необхідність всебічного дослідження різних підходів до трактування цього поняття шляхом здійснення відповідного системно-логічного аналізу. Для більш змістовного розкриття сутності санації варто конкретизувати її види, адже класифікація процедур санації підприємств має не лише теоретичне, але й глибоке практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових праць засвідчує, що питання сутності та класифікації санації є об'єктом наукового інтересу таких відомих вчених-економістів, як О. О. Терещенко, Т. М. Білоконь, А. Б. Кондрашихіна, О. В. Моцюк, І. О. Хар, В. Г. Боронос, В. В. Радзивилюк, М. О. Кохан та інших. [2; 4–7; 9; 10; 11]. Однак зауважимо, що питання класифікації санації є дискусійним і недостатньо висвітленим в економічній літературі. Враховуючи практичну значимість систематизації вітчизняного та закордонного досвіду щодо шляхів та засобів подолання кризи на підприємстві, зміни законодавчої бази та сучасних умов функціонування підприємств, вважається за доцільне удосконалити класифікацію санації, оскільки такий підхід дозволить більш чітко виокремити особливості застосування даного інструменту державного регулювання підприємниць-

кої діяльності.

Формулювання мети статті. Метою статті є обґрунтування методичних основ класифікації санації шляхом узагальнення існуючих класифікаційних ознак та розробки пропозицій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що в науковій літературі визначено велику кількість класифікаційних ознак, а, відповідно, і форм та різновидів санації [1–10].

При розробці класифікації санації, на нашу думку, доцільно врахувати такі аспекти, як:

- визначення мети, з якою розробляється класифікація;
- чіткість і лаконічність понятійно-категорійного апарату;
- здійснення класифікації за різними ознаками;
- врахування особливостей діяльності підприємств.

Узагальнення та удосконалення автором класифікації видів санації на основі дослідження різних літературних джерел представлено на рис. 1.

Як показує аналіз існуючих теоретичних досліджень, найбільш розповсюдженими є критерії класифікації видів санації, які носять правовий характер і регламентовані законодавством. За критерієм порядку входження в судові процедури санації можуть бути розділені на добровільні та примусові. Цей розподіл пов'язаний з визначенням виду сторони, яка ініціює провадження у справі про банкрутство, а також з порядком здійснення процедур санації.

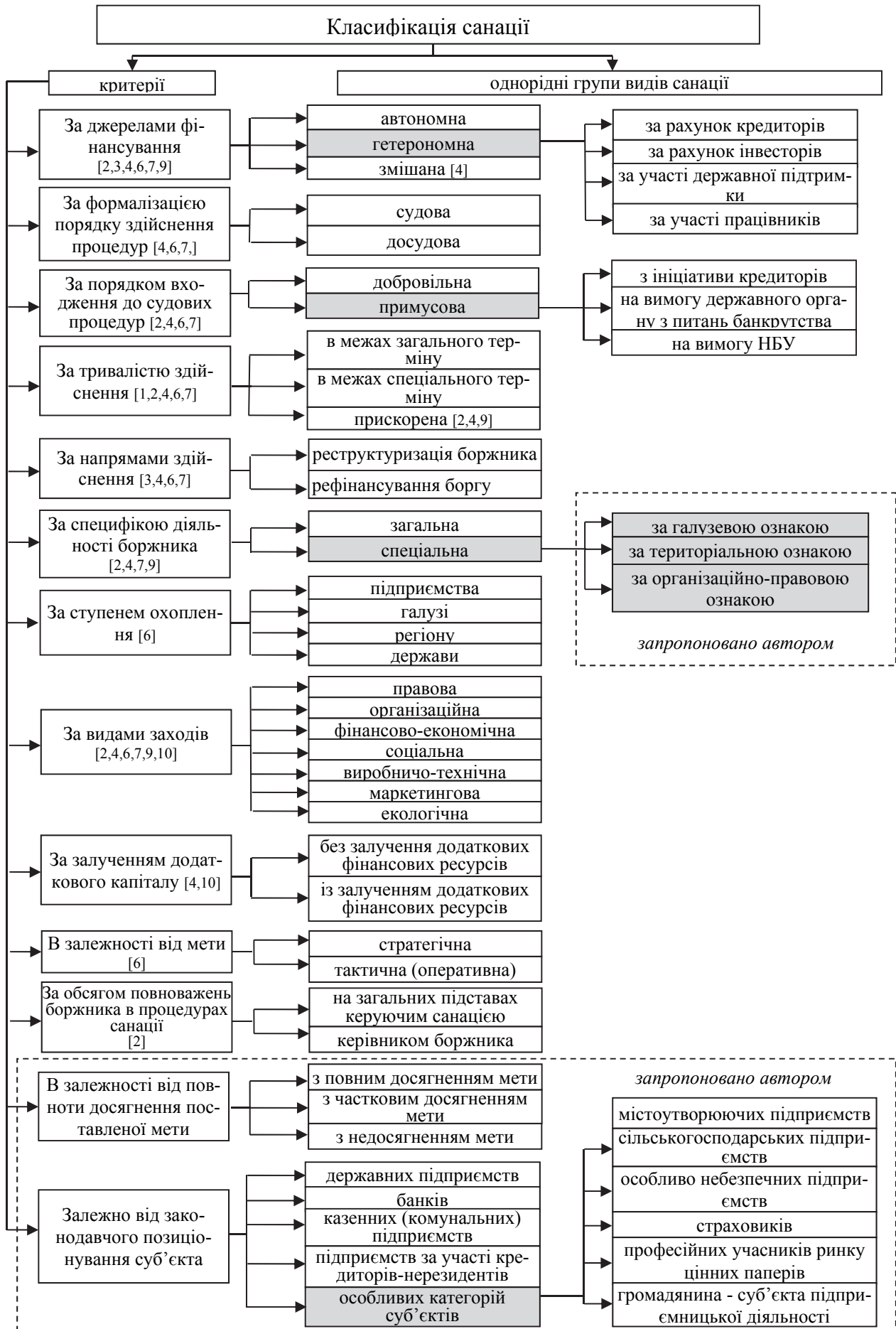

Рис. 1. Багатокритеріальна класифікація санації (розроблено автором)

Добровільну санацію має право ініціювати підприємство-боржник в режимі здійснення досудової санації.

Примусова санація, відповідно до норм національного і закордонного законодавства про банкрутство, в судовій процедурі може бути ініційована кредиторами, а також державним органом з питань банкрутства щодо підприємств, частка у статутному капіталі яких перевищує 25%. Крім того, ініціатором примусової санації (фінансового оздоровлення) для банків є Національний банк України.

За критерієм формалізації порядку здійснення процедур санації їх можна класифікувати на судові і досудові [7, с.262]. Досудова санація спрямована на запобігання порушення провадження у справі про банкрутство і здійснюється, як правило, на підставі спеціального законодавства, а в закордонних країнах регулюється нормами цивільного або торговельного права. Судова процедура санації здійснюється в ході впровадження у справі про банкрутство відповідно до законодавства про неспроможність (банкрутство). Відмінною рисою судової процедури санації порівняно із іншими способами попередження банкрутства є склад учасників цієї процедури, наявність загального, визначеного законом механізму її здійснення, реалізація санації спеціальною посадовою особою на основі плану санації під контролем суду у зазначені законом терміни.

За тривалістю здійснення судових процедур санації їх можна розділити на:

- процедури, що здійснюються в рамках загального терміну, який складає 6 місяців та може бути продовжений ще на дванадцять місяців (стаття 28 Закону [1]);
- процедури, що здійснюються в рамках спеціальних термінів (наприклад, строк процедури санації містоутворюючого підприємства, особливо небезпечного підприємства може бути продовжений до десяти років, термін санації сільськогосподарського підприємства не може перевищувати п'ятнадцяти місяців та може бути продовжений ще на один рік (статті 85–86 закону [1])).

Також серед вітчизняних науковців існує думка про необхідність впровадження

прискореної санації [2; 7; 9]. Така можливість була вперше передбачена французьким законодавством та у Російській Федерації, де відповідно були введені прискорені процедури банкрутства, у тому числі й аналог судової процедури санації – процедура зовнішнього керування. На сьогоднішній день, українське законодавство не передбачає норм про проведення прискореної судової процедури санації. Тому, з метою підвищення ефективності судових процедур банкрутства і процедур санації, зокрема, ми підтримуємо думку Радзивілюк В. В. щодо доцільності використання зарубіжного досвіду і введення в Україні прискореної судової процедури санації малих і середніх підприємств.

За критерієм специфіки правового положення або специфіки діяльності боржника процедури санації поділяють на загальні і спеціальні. На думку авторів спеціальний вид санації потребує пояснення і уточнення. Підтримуючи слушні твердження авторів [8, с.168], щодо необхідності дослідження особливостей діяльності суб'єктів господарювання, враховуючи їх індивідуальність, розміри території або специфіку функціонування, вважаємо за необхідне виокремити класифікацію за такими критеріями (див. табл.1):

- за галузевою ознакою;
- за територіальною ознакою;
- за організаційно-правовою ознакою.

Галузеві особливості фінансової санації зумовлені індивідуальними ознаками елементів продуктивних сил, технологічними особливостями виробництв і цілих галузей господарства в регіоні. Прикладом найбільш укрупненого розподілу за галузевою ознакою є критерій «фінансове – нефінансове підприємство». Так, заходи із санації металургійного комбінату відрізнятимуться від аналогічних дій для сільськогосподарської виробничої установи, оскільки принципово відмінними є техніко-економічні, технологічні, організаційні й інші характеристики, властивості предмета праці, вхідних і вихідних потоків підприємств цих галузей, які слід враховувати, розробляючи план фінансової санації [8]. Це означає, що особливості впровадження процедур санації можна виокремити за галузями економіки.

Класифікація спеціального виду санації (розроблено автором)

Ознака	Вид санації за групами господарських суб'єктів
за галузевою ознакою	санація фінансових установ: – банків; – страхових організацій; – небанківських фінансово-кредитних установ (крім страховика); – професійних учасників ринку цінних паперів та ін.
	санація промислового підприємства: – сільськогосподарського; – харчової промисловості; – галузі обробної промисловості (текстильна, переробки деревини, хімічна тощо); – видобувної промисловості, металургії, машинобудування, виробництва електроенергії, газу, води; – будівництва; – інших галузей
	санація підприємства сфери послуг: – туристичного бізнесу; – оптової та роздрібної торгівлі; – готельно-ресторанного комплексу; – інших підприємств сфери послуг
за територіальною ознакою	санація підприємств депресивних регіонів
	санація підприємств інвестиційно-привабливих регіонів
за організаційно-правовою ознакою	санація юридичних осіб
	санація фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності
	санація щодо відсутнього боржника
	санація боржника, що проводиться його керівником

Цікавими є дослідження регіональних особливостей, які викликані специфічними властивостями поведінки людей у відносинах фінансової санації, які мешкають і працюють на певній території країни.

Територіальні особливості безпосередньо пов'язані з традиційними показниками продуктивних сил – природно-ресурсним потенціалом і інвестиційною привабливістю регіону.

Так, висока інвестиційна привабливість регіону може бути каталізатором економічних трансформацій і пов'язаних з ними процесів реорганізації та банкрутства окремих суб'єктів господарювання. Приплив інвестицій у регіон багато в чому полегшує прийняття рішень щодо репрофілювання, реструктуризації діючих виробничих установ. Відповідно, спрощується прак-

тична реалізація процедур банкрутства та санації, скорочується час на їх проведення [8, с. 170].

Водночас, санація на територіях з меншим інвестиційним і природо-ресурсним потенціалом може бути ускладнена і передбачати довший строк її реалізації.

Під час виявлення територіальних (регіональних) особливостей важливим елементом є макроекономічні наслідки та реакції на зупинки виробництва, перепрофілювання підприємства, скорочення робочих місць тощо, як для території (регіону), так і для держави в цілому.

Організаційно-правова ознака виділяє окремі категорії боржників, які відрізняються організаційною та функціональною структурами і вимагають застосування різних методів або дій органами влади й управ-

ління під час процедури банкрутства і санації. Наприклад, дії керівника підприємства-боржника щодо відновлення платоспроможності суб'єкта санації і банкрутства здатні більш повною мірою враховувати інтереси трудового колективу та менеджерів підприємства, ніж у випадку провадження справи про банкрутство відсутнього боржника. Отже і розробка сценарію фінансової санації виробничих об'єктів буде відрізнятися і передбачати відмінний набір санаційних заходів.

В українському законодавстві за такою ознакою виокремлено санацію щодо відсутнього боржника, щодо боржника – громадянина-підприємця, щодо боржника, фінансове оздоровлення якого проводить його керівник, або ліквідацію якого здійснює його власник [1].

Отже, визначення цих видів санації і врахування їх особливостей буде впливати на управлінські дії суб'єктів фінансової санації, алгоритми впровадження управлінських рішень, схеми узгодження волевиявлення суб'єктів.

В основу поділу процедур санації на види можуть бути покладені крім правових і економічні критерії її класифікації, що зумовить глибше розуміння суті організаційно-економічного механізму санації.

Так, в залежності від джерел фінансування санації, розрізняють автономну санацію (власні засоби підприємства і капітал його власників) і гетерономну санацію (зовнішню). Зовнішнє фінансування може здійснюватись за рахунок кредиторів, інвесторів, за участі державної підтримки (пряма, непряма; поворотна, безповоротна) і за участі працівників (трудоного колективу). На практиці найчастіше використовується обидва джерела фінансування, тому автори Боронос В. Г., Плікус, І. Й., Кошубко І. М. [4] виділили змішаний вид санації.

Санацію як економічну категорію, на думку Кохан М. О., можна класифікувати за ступенем охоплення у просторовому вимірі санацію підприємства, галузі, регіону і держави. Про можливість проведення санації у тій чи іншій галузі економіки можна вести мову тільки у тому разі, коли наростаючі кризові процеси на підприємствах галузі мають спільні причини та аналогічний пере-

біг у часі (наприклад, недавні кризи будівельної, металургійної, вугледобувної промисловості та ін.).

Проведення санації на регіональному рівні відповідно буде здійснюватись через комплекс заходів, спрямованих на відновлення життєдіяльності регіону, кризовий стан підприємств якого пов'язаний із їх територіальним розміщенням (містоутворюючі і особливо небезпечні підприємства, сільськогосподарські та фермерські господарства).

Санацію держави, як суб'єкта економічних відносин, здійснюють за умов необхідності відвернення загрози дефолту та для подолання загальних кризових явищ розвитку національної економіки [8].

Бланк І. А. визначає два напрями здійснення санації підприємства: спрямованої на рефінансування його боргу (у формі: державної підтримки, цільового банківського кредиту, переведення боргу на іншу юридичну особу, реструктуризації короткострокових кредитів у довгострокові, випуску облігацій та інших довгострокових цінних паперів під гарантію санатора, відстрочки погашення облігацій підприємства, списання санатором-кредитором частини боргу) та спрямованої на його реструктуризацію (з метою створення більш ефективних організаційних форм його господарської діяльності у формах: злиття, поглинання, розподілу, перетворення у відкрите акціонерне товариство; передача в оренду; приватизації [3, с.313]).

Залежно від видів заходів, що використовуються для відновлення платоспроможності, процедури санації можна поділити на такі: організаційні, правові, фінансово-економічні, соціальні, виробничо-технічні, маркетингові, екологічні. За даним критерієм дослідники виділяють різну кількість видів санації поєднуючи або відокремлюючи їх, збільшуючи або зменшуючи їх число.

Ряд авторів разом із Терещенко О. О. [4; 10] розрізняють в межах зазначених раніше заходів два види санації:

– без залучення додаткових фінансових ресурсів. У цьому випадку передбачається застосування таких форм санації: зменшення номінального капіталу підприємства, конверсія власності в борг, конверсія боргу

у власність, пролонгація строків сплати заборгованості, добровільне зменшення заборгованості, самофінансування.

– із залученням додаткових фінансових ресурсів. У цьому випадку можливе використання таких форм: альтернативна санація, двоступінчата санація, безповоротна фінансова допомога власників, безповоротна фінансова допомога персоналу, емісія облігацій конверсійної позики, залучення додаткових позичок.

Процедури санації можна класифікувати і за іншими критеріями, наприклад, за критерієм обсягу повноважень боржника у цих процедурах, а саме: санація, яка здійснюється на загальних підставах керуючим санацією або керівником боржника. Дана класифікація не враховує економічного характеру санаційних заходів, тому, на нашу думку, недоцільно зосереджувати увагу на характеристиці її видів.

Проведення заходів санації переслідує два види цілей: оперативні (короткострокові) і стратегічні (довгострокові) [10]. У зв'язку із цим залежно від мети та цілей санації Кохан М. О. пропонує розрізняти оперативну і стратегічну санацію [6, с.20]. До цілей оперативної санації відносять – забезпечення ліквідності, управління прибутковістю та оптимізацію використання готівкових ресурсів. Метою ж стратегічної санації є забезпечення життєдіяльності підприємства і його активної позиції на ринку.

Розділяючи думку автора Кохан М. О. пропонуємо виділити наступну ознаку класифікації, а саме повноту досягнення мети санації. Саме кінцевий результат, отриманий в результаті реалізації санаційного плану, є надзвичайно важливим для власників, кредиторів, інвесторів та інших зацікавлених осіб.

Проведення санації зумовлюється тим, що використання внутрішніх і зовнішніх механізмів фінансової стабілізації господарюючого суб'єкта не завжди досягає своїх цілей і при цьому кризовий стан господарюючого суб'єкта продовжує поглиблюватися, або їх виконання є частковим, і передбачає припинення судової процедури, укладання мирової угоди та продовження оздоровлення у позасудовому порядку. Крім того, бажаним результатом санації є повне

досягнення поставленої мети, яка виражається у відновленні платоспроможності, повному задоволенні вимог кредиторів, а також створенні конкурентних переваг, розширенні ринків збуту, диверсифікації бізнесу та поновлення інвестиційної та інноваційної діяльності в перспективі. Підсумовуючи вищесказане, пропонуємо виділити санацію з повним досягненням мети, з частковим досягненням мети і санацію з недосягненням мети.

Оскільки існують особливості механізму судової процедури санації для окремих категорій боржників визначені Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1] і враховується специфіка їх діяльності, доцільно розрізняти відносно них види санації. Тому пропонуємо доповнити класифікацію і розрізняти санацію в залежності від законодавчого позиціонування об'єкта, що санується на:

- санацію державних підприємств;
- санацію банків;
- санацію казенних підприємств та підприємств, що є об'єктами права комунальної власності;
- санацію підприємств за участі кредиторів-нерезидентів;
- санацію особливих категорій суб'єктів: містоутворюючих підприємств; сільськогосподарських підприємств; особливо небезпечних підприємств; страховиків; професійних учасників ринку цінних паперів; громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності.

Висновки. У результаті дослідження теоретико-методичних підходів до санації підприємств обґрунтовано концептуальні засади здійснення класифікації санації. На основі узагальнення існуючих класифікаційних ознак, форм і видів санації удосконалено та розроблено багатокритеріальну класифікацію санації. У цій класифікації за специфікою діяльності боржника у спеціальному виді санації запропоновано виділити ще три критеріальних ознаки, а саме: за галузеву, за територіальну, за організаційно-правову ознаками. Виділення додаткових ознак класифікації дозволить, на нашу думку, більш точно підбирати та передбачати набір санаційних заходів для окремих

категорій підприємств-боржників. Поряд з урахуванням окремих категорій боржників, які визначені Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1], запропоновано доповнити класифікацію санації в залежності від законодавчого позиціонування об'єкта, що санується, з урахуванням специфіки його діяльності.

Запропонована багатокритеріальна класифікація буде, на наш погляд, сприяти кращому розумінню сутності санації підприємств та, виходячи з класифікаційних ознак, більш ґрунтовно обирати санаційні заходи, методи та інструменти для формування й реалізації на практиці організаційно-економічного механізму санації.

Література

1. Україна. Закон. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [прийнятий Верховною Радою від 22.12.2011 № 4212-VI]. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
2. Білоконь Т. М. Санація підприємств: організаційно-економічний механізм: монографія / Т. М. Білоконь, Л. М. Несен. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 152 с.
3. Бланк И. А. Основы финансового менедж-

мента : в 2 т. / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – Т. 2. – 512 с.

4. Боронос В. Г. Управління фінансовою санацією підприємств: навчальний посібник / В. Г. Боронос, І. Й. Плікус, І. М. Кобушко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 437 с.
5. Кондрашихін А. Б. Фінансова санація і банкрутство підприємств. Навч. пос. / А. Б. Кондрашихін, Т. В. Пепа, В. О. Федорова – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
6. Кохан М. О. Управління санацією підприємств в контексті європейського досвіду / М. О. Кохан // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [Наукові доробки молоді – вирішенню проблем європейської інтеграції], – Х. : ХІБС, 2008. – С. 132–134.
7. Моцюк О. В. Пропозиції щодо вдосконалення облікового відображення санації та банкрутства підприємства / О. В. Моцюк // Економічний прос-тір. – 2008. – №15. – С. 258–263.
8. Пепа Т. В. Управління фінансовою санацією підприємств: навч. пос. / Т. В. Пепа, В. О. Федорова, А. Б. Кондрашихін, О. В. Андрєєва – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 440 с.
9. Радзивилук В. Класифікація процедур санації / В. Радзивилук // Юридическая практика, №5 (267) от 4 февраля 2003 год.
10. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. пос. / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.
11. Хар І. О. Дискусійні проблеми класифікації процедур санації / І. О. Хар // Актуальні Проблеми Економіки. – 04/2003. – №4. – С.82–83.

Рассмотрены и проанализированы классификационные признаки санации, определены основные формы и виды санации предприятий, предложены направления совершенствования классификации с учетом правового и экономического критерия исследования. Разработана многокритериальная классификация санации, в которой выделены дополнительные признаки и уточнены виды санации.

Ключевые слова: санація, класифікація санації, фінансове оздоровлення, критерії класифікації, автономна санація, гетерономна санація.

Classification features of readjustment are considered and analyzed, the basic forms and type of readjustment of enterprises are defined and areas of improvement are proposed considering legal and economic criteria of research. Multicriteria classification of readjustment is developed with some features and specified types of readjustment added.

Keywords: readjustment; classification of readjustment, financial improvement, classification criteria, internal readjustment, external readjustment.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Хрущ Н. А.

Надійшла до редакції 05.10.13 р.